

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.3.8>

К. Е. Булдакова

аспірант кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх в Україні врегульовувались у законах поетапно залежно від розуміння суспільством емоційно-розумової діяльності дитини, обсягу прав і законних інтересів неповнолітнього підозрюваного, необхідності запровадження додаткових гарантій їх захисту, усвідомлення доцільності встановлення меж у застосуванні закону до неповнолітніх і дорослих тощо, проте, в умовах перманентного внесення змін чинного КПК України. В статті проаналізовано особливості генези судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні. Доведено, що на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні одним із шляхів підвищення ефективності кримінального процесуального законодавства є імплементація міжнародних стандартів судочинства у правову систему України, в тому числі шляхом запровадження диференційних форм кримінального провадження, зокрема, впровадження системи ювенальної юстиції в Україні. Доведено, що сучасний етап розвитку кримінального процесуального законодавства, що регламентує здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх слід обраховувати з моменту прийняття чинного КПК України в 2012 році. Орієнтиром національного законодавства щодо правової регламентації альтернативних судовим способом вирішення кримінально-правових конфліктів за участю неповнолітнього є міжнародні нормативні та рекомендаційні акти, оскільки наразі суті щодо неповнолітнього потенційного правопорушника здійснюється повноцінна кримінальна процедура, що передбачена чинним КПК України. Обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України особливого значення набуває питання вдосконалення кримінального провадження щодо неповнолітніх, під час якого повинен бути забезпечений максимальний захист прав та законних інтересів цих осіб, які потрапили до сфери дії кримінального процесу. Особливості впровадження міжнародних стандартів щодо здійснення кримінального провадження у справах щодо неповнолітніх у кримінальний процес України після прийняття діючого КПК України як складова для підвищення ефективності судового контролю становлять основний предмет розгляду цієї статті.

Ключові слова: кримінальне провадження, неповнолітній, судовий контроль, ювенальна юстиція.

Вступ. Окремі аспекти історичного розвитку судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх вивчали такі вчені як А.П. Гагаловська, А.В. Захарко,

О.О. Кочура, О.М. Крукевич, Г.В. Куканова, Л.М. Лобойко, Л.М. Палюх, В.В. Романюк, Ю.П. Тимошенко, О.О. Юхно, О.Г.Бабенко та інші. Питання здійснення кримінального про-

вадження щодо неповнолітніх в Україні врегульовувались у законах поетапно залежно від розуміння суспільством емоційно-розумової діяльності дитини, обсягу прав і законних інтересів неповнолітнього підозрюваного, необхідності запровадження додаткових гарантій їх захисту, усвідомлення доцільності встановлення меж у застосуванні закону до неповнолітніх і дорослих тощо, проте, в умовах перманентного внесення змін чинного КПК України.

Однак, на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні це питання уявляється таким, що потребує його більш детального дослідження в зв'язку з суттєвою трансформацією призначення кримінального процесу як засобу вирішення кримінально-правового конфлікту та в зв'язку з тим, що одним із шляхів підвищення ефективності кримінального процесуального законодавства є імплементація міжнародних стандартів судочинства у правову систему України, в тому числі шляхом запровадження диференційних форм кримінального провадження, зокрема, впровадження системи ювенальної юстиції в Україні.

Постановка завдання. Практично обґрунтована необхідність розглянути особливості процесуальної реалізації положень міжнародних нормативних та рекомендаційних актів, дослідження позиції науковців щодо здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх з моменту прийняття чинного КПК України є надзвичайно актуальним вектором розвитку сучасної науки кримінального процесу. Саме тому дослідження особливостей здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх з 2012 року по теперішній час нами сформульовано як *мета даної статті*.

Результати дослідження. З прийняттям у 2012 році КПК України, істотно змінилися і завдання кримінального процесу, зокрема законодавець докорінно змінив основні засади кримінального провадження, значно розширивши їх перелік (ст.7 КПК України) та окремо передбачив право неповнолітніх осіб під час кримінального провадження користуватись додатковими гарантіями (ч.2 ст. 10 КПК України) [1].

Слід констатувати, що державою зроблено величезний крок на шляху подолання проблем кримінального процесуального права, адже радикально були змінені підходи до здійснення кримінального провадження щодо осіб, які не досягли вісімнадцяти років, які з огляду на свою

вікову незахищеність, потребують додаткових процесуальних гарантій, незалежно від їх процесуального становища у середовищі.

Отже, сучасний етап розвитку кримінального процесуального законодавства, що регламентує здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх слід обраховувати з моменту прийняття чинного КПК України в 2012 році.

Окремі питання, які були пов'язані з особливостями статусу неповнолітнього підозрюваного, досліджувала у своїй роботі О.Г.Бабенко [2].

Раніше, В.В. Романюком виконане дисертаційне дослідження «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» (2015 р.). Новизна даного дослідження полягає у тому, що автор запропонував розглядати кримінальне провадження щодо неповнолітніх як відповідний процесуальний інститут, якій охоплював би основні положення цього провадження, власний суб'єктивний склад. Відповідно доводиться доцільність виокремлення та подальшого поглибленого дослідження кримінально-процесуального механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх як учасників кримінального провадження, окремої процедури їх реалізації. Пропонується уточнення змісту процесуальних прав неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) в частині наділення правом на звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом. Запропоновано нову редакцію статті з назвою «Основні положення кримінального провадження щодо неповнолітніх» [3].

Наукові здобутки цих та інших вчених свідчать про те, що, матеріально-правова концепція обвинувачення щодо неповнолітньої особи має реалізовуватися за більш високими стандартами процесуальної діяльності, а також про необхідність забезпечення ефективного захисту прав і свобод неповнолітніх, які залучалися до кримінальної процесуальної сфери.

На гуманізацію вітчизняного кримінального процесуального законодавства щодо неповнолітніх вплинули не лише наукові доробки вчених процесуалістів, а й міжнародні нормативно-правові акти – Конвенція ООН про права дитини (1989 р.) [4], Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх («Пекінські правила») [5]; Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх ООН (Ер-Ріядські керівні принципи) [6], Рекомендація № R (87) 20 Комітету міністрів державам-членам

«Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх» (1987 р.) [7]; Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (1990 р.) [8], Рекомендація № Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх» (2003 р.) [9], детальний аналіз яких дає змогу констатувати, що неповнолітні у кримінальному процесі мають специфічне становище, а тому перші практичні кроки на шляху формування елементів нового кримінального судочинства, а саме кримінальної юстиції щодо неповнолітніх були впроваджені саме з прийняттям чинного КПК України.

На державному рівні наведені аспекти частково окреслені у Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, якою серед основних проблем виокремлено таку як низький рівень розвитку альтернативних судовим провадженням механізмів [10].

В цілому сучасний розвиток кримінального процесуального законодавства характеризується орієнтацією на міжнародні принципи та засади забезпечення прав і свобод неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених), що насамперед, виявляється у пропозиціях щодо унормування окремого альтернативного провадження, дружнього до дитини [2, с. 48].

Вагомим кроком до запровадження ювенальної юстиції є передбачена ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» спеціалізація суддів зі здійсненням кримінального провадження щодо неповнолітніх [11].

Однак, слід погодитись з тими науковцями, які обстоюють позицію, що фактичне втілення положень Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, а також чинних вимог КПК України щодо спеціалізації осіб, які здійснюють кримінальне провадження або працюють із неповнолітніми, вимагає низки заходів адміністративно-правового забезпечення, оскільки досудове розслідування та розгляд кримінального провадження судом щодо неповнолітніх, крім дотримання процесуальної форми включають необхідність подолання труднощів у налагодженні довіри, інтерв'юванні цієї вікової категорії учасників кримінальних процесуальних відносин, захисту дитину від подальшої шкоди або криміналізації (рецидиву), вимагають від персоналу суду, прокуратури, органів досудо-

вого розслідування, поліції, адвокатів спеціальних навичок комунікативного і психологічного підходу до неповнолітніх, а кваліфікація таких фахівців передбачає більш широкий спектр знань, ніж в інших їхніх колег [12].

Перераховані вище міжнародні нормативні та рекомендаційні акти орієнтують національне законодавство на правову регламентацію альтернативних судовим способам вирішення кримінально-правових конфліктів за участю неповнолітнього. Однак, аналіз норм КПК України дає підстави вважати, що щодо неповнолітнього потенційного правопорушника здійснюється повноцінна кримінальна процедура (за винятком незначних додаткових гарантій прав і свобод, які на практиці формально реалізуються).

В свою чергу, теоретичні знання щодо застосування норм КПК та міжнародних правових актів щодо здійснення ювенального судочинства слід розглянути в аспекті практичної діяльності на сучасному етапі розвитку вітчизняного кримінального процесу, оскільки незважаючи на той факт, що сучасна правова модель кримінального провадження, регламентована в КПК України, у справах щодо неповнолітніх в цілому відповідає міжнародним стандартам та принципам правосуддя, однак окремої уваги заслуговує питання здійснення судового контролю у таких справах.

В зв'язку з викладеним, слід погодитись з позицією щодо необхідності посилення впливу міжнародних правових актів, які стосуються участі неповнолітньої особи при відправленні відносно неї правосуддя (Конвенція про права дитини, Пекінські правила та інші) [13, с.185] та необхідності запровадження в кримінальний процес України більш суворих вимог щодо здійснення судового контролю щодо неповнолітніх.

Судовий контроль передбачає перевірку законності та обґрунтованості дій і рішень сторони обвинувачення, яка наділена державно-владними повноваженнями (прокурора, органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, оперативних підрозділів), а тому роль судді, здійснення ним судового контролю у сфері захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення у такій специфічній категорії справ, як справи щодо неповнолітніх, оскільки здійснення правосуддя щодо неповнолітніх порушує одну із найважливіших

проблем суспільства – проблему захисту прав та інтересів дітей шляхом створення особливого (спеціального) порядку судочинства.

Висновки. Положення міжнародних нормативних та рекомендаційних актів та наукові погляди вчених щодо здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх має вирішальний вплив на його розвиток на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні.

Проте, аналіз правозастосовчої практики здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх свідчить про відсутність ефективного та повноцінного судового контролю, що може бути однією з причин недодержання вимог закону про забезпечення підвищеної правової захищеності неповнолітніх.

Викладене, в свою чергу, вимагає, подальшої інтеграції та посилення впливу міжнародних нормативно-правових актів, якими регламентовано здійснення правосуддя з урахуванням особливостей притаманних судовому провадженню за участю осіб, які не досягли 18 років, що є одним з актуальних питань кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб в Україні.

На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України особливого значення набуває питання вдосконалення кримінального провадження щодо неповнолітніх, під час якого повинен бути забезпечений максимальний захист прав та законних інтересів цих осіб, які потрапили до сфери дій кримінального процесу.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Бабенко О.Г. Досудове розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного: дис. ... доктор філософії у галузі права: 081 / Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України. Маріуполь, 2020. 261 с.
3. Романюк В.В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2015. 254 с., С. 6-14.

4. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text.
6. Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх ООН (Ер-Рядські керівні принципи). прийняті резолюцією 45/112 Генеральної Асамблеї ООН 14.12.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_861#Text.
7. Рекомендація № R(87)20 Комітету міністрів державам-членам «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх» від 17.09.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text.
8. Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) від 14.12.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907#Text.
9. Рекомендація № Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх» від 24.09.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_865#Text.
10. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. №1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.
11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
12. Веселов М.Ю. Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної спеціалізації учасників кримінального провадження». *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 81–92. DOI: 10.33766/2524-0323.88.81-92.
13. Голубов А.Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харків, 2005. 215 с.

Buldakova K. E. Peculiarities of the genesis of judicial control in criminal proceedings in cases of minors at the present stage of development of the criminal process in Ukraine

The relevance of the article lies in the fact that the issue of conducting criminal proceedings against minors in Ukraine was regulated in laws in stages, depending on society's understanding of the emotional and mental activity of a child, the scope of the rights and legitimate interests of a minor suspect, the need to introduce additional guarantees for their protection, awareness

of the feasibility of setting limits in the application of the law to minors and adults, etc., however, in the conditions of permanent amendments to the current Code of Criminal Procedure of Ukraine. The article analyzes the peculiarities of the genesis of judicial control in criminal proceedings in cases of minors at the present stage of development of the criminal process in Ukraine. It is proved that at the present stage of criminal proceedings in Ukraine one of the ways to increase the effectiveness of criminal procedure legislation is the implementation of international judicial standards in the legal system of Ukraine, including through the introduction of differential forms of criminal proceedings, including juvenile justice in Ukraine. It is proved that the current stage of development of criminal procedural legislation governing the exercise of judicial control in criminal proceedings in cases of minors should be taken into account from the adoption of the current CPC of Ukraine in 2012. The normative national legislation on legal regulation of alternative judicial methods of resolving criminal disputes involving a juvenile is international regulations and recommendations, as currently a full criminal procedure under the current CPC of Ukraine is carried out on a potential juvenile offender. It is substantiated that at the present stage of development of criminal procedural legislation of Ukraine the issue of improving criminal proceedings against juveniles is of special importance, during which maximum protection of the rights and legitimate interests of these persons who fall within the scope of criminal proceedings should be ensured. Features of the introduction of international standards for criminal proceedings in cases of minors in the criminal process of Ukraine after the adoption of the current CPC of Ukraine as a component to improve the effectiveness of judicial control are the main subject of this article.

Key words: *criminal proceedings, juvenile, judicial control, juvenile justice.*